

Arkeologisk förundersökning och schaktningskontroll

Del av fornlämning 53 Kastellegården

Ytterby socken
Kungälv kommun

Rapport 2000:32
Oscar Ortman

Arkeologisk förundersökning och schaktningskontroll

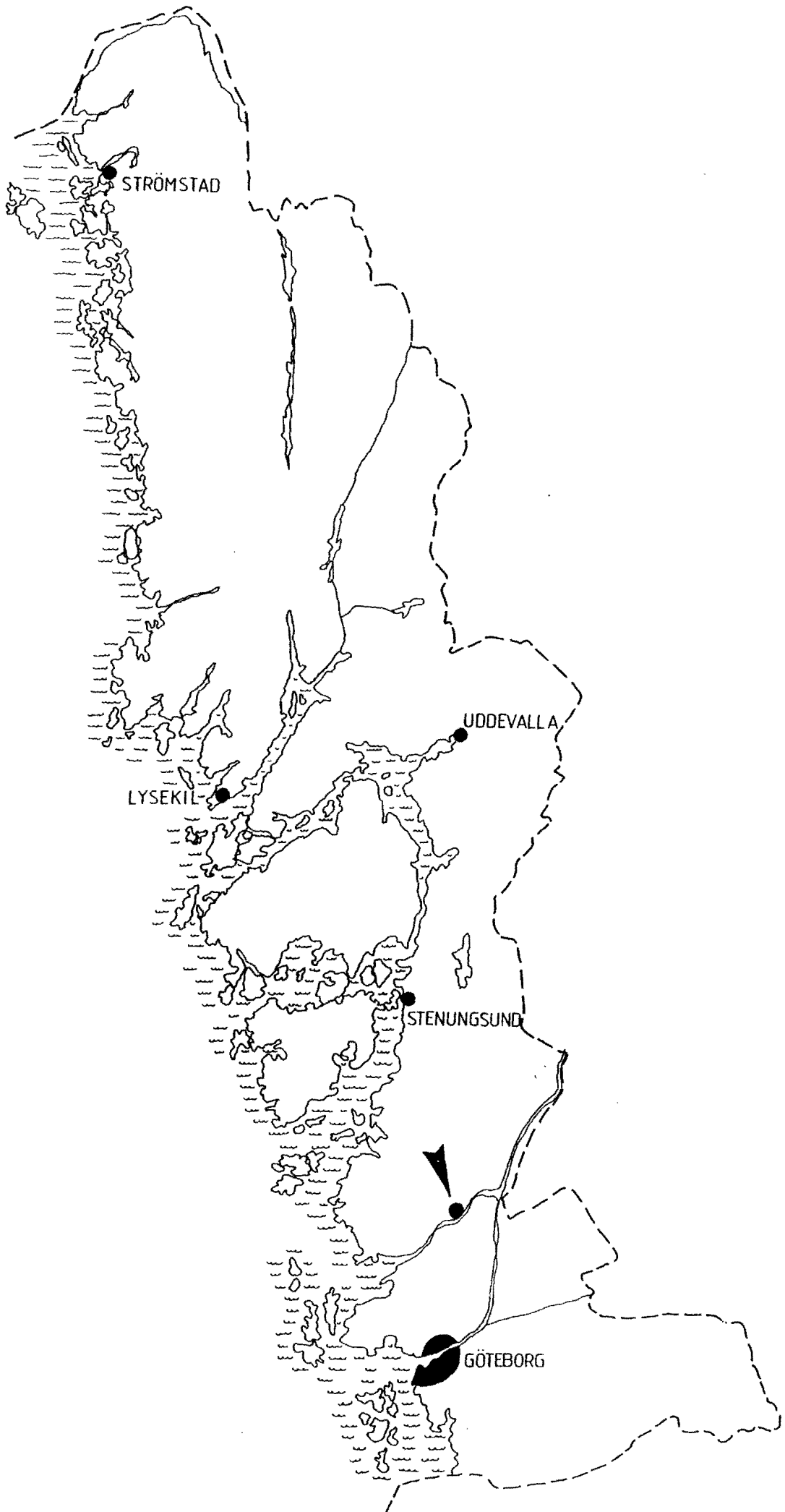
**del av fornlämning raä nr 53
Kastellegården**

Ytterby socken
Kungälv kommun

*Ur allmänt kartmaterial
Från lantmäteriet
Medgivande 90.80.12.
Utdrag ur ek.karta 7144*

*Bohusläns museum 2000:32
Oscar Ortman*

Innehåll

Sammanfattning

Syfte och målsättning

Landskapsbild

Förlämningsmiljö

Tidigare arkeologiska undersökningar vid Kungahälla

Förundersökningens genomförande

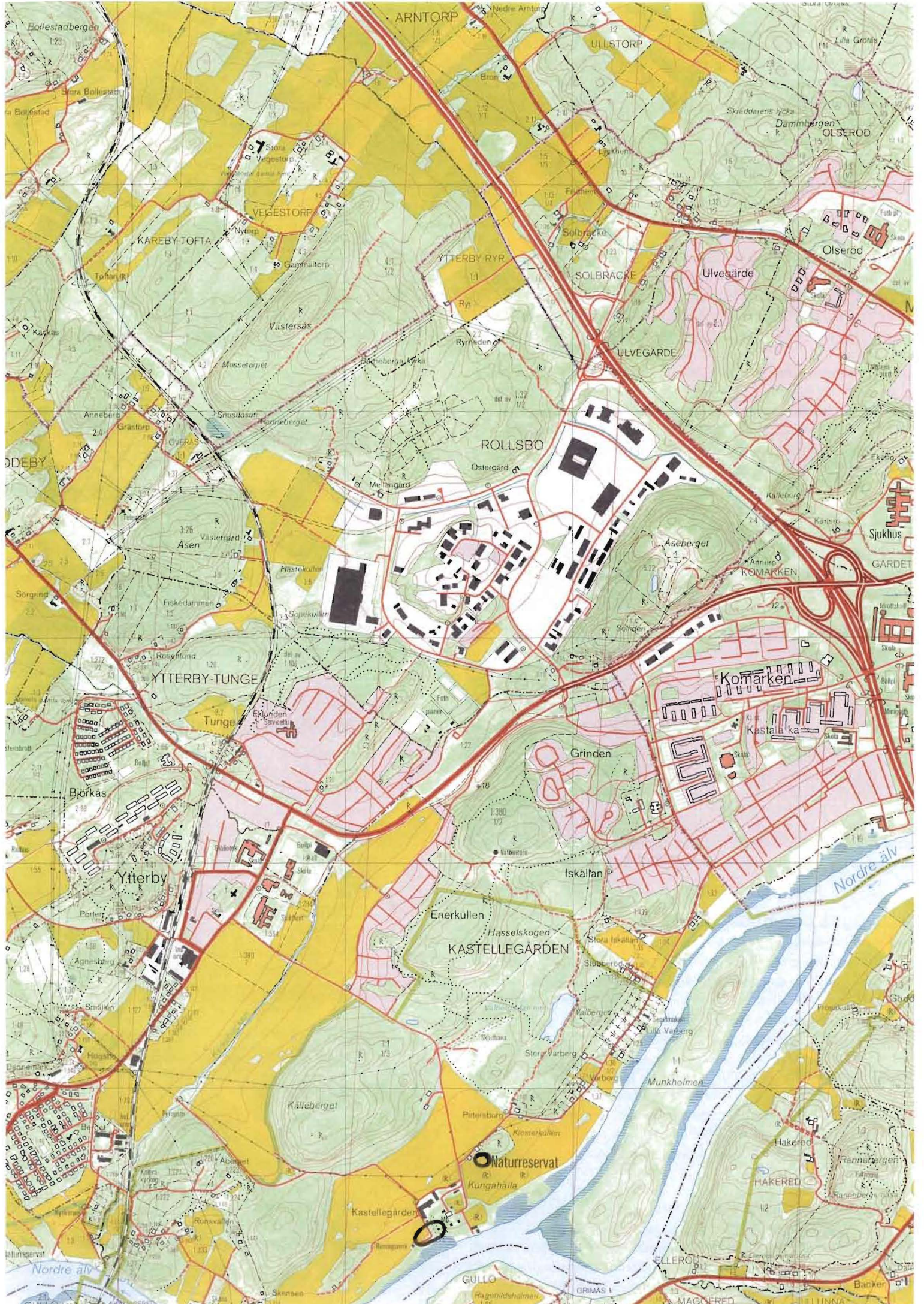
Sammanfattning

Åtgärdsförslag

Litteratur

Administrativa uppgifter

Figurer

Sammanfattning

Med anledning av att Kungälv kommun planerar att åtgärda enskilda vatten- och avloppsfrågor genomförde Bohusläns museum en arkeologisk förundersökning och schaktningskontroll inom fyra områden i anslutning till den medeltida staden Kungahälla, Raä 53, Ytterby socken. Områdena är markerade på fig. 1. I förundersökningen deltog Agneta Gustafsson och Oscar Ortman. Förundersökningen genomfördes under januari-maj år 2000.

Vid förundersökningen påträffades, inom område II, ett minst 6,0 x 6,0 meter stort kulturlager 0,15 meter tjockt. I norr fanns en 0,9 m bred, minst 3 m lång och 0,3 m djup ränna i/under kulturlagret. Rännan hade en väst-östlig sträckning. Rännans fyllning påminde om kulturlagrets men var inte lika fyndrik. I kulturlagret påträffades yngre rödgods, däribland handtag och ben från trefotsgrytor, obränt ben, tegel, slagg och sot. Lagret sträcker sig utanför den undersökta ytan i väster och söder. I övrigt påträffades inga indikationer på medeltida eller förhistoriska aktiviteter.

Syfte och målsättning

Avsikten med undersökningen var att klarlägga i vilken omfattning de planerade schaktningsarbeterna påverkar den registrerade fornlämningen. Målsättningen var att om möjligt minimera påverkan på kulturlager och andra förhistoriska lämningar.

Landskapsbild

Kastellegården är belägen på ett lersediment i ett öppet exponerat läge, strax norr om Nordre Älv. Kastellegården omges av åkermark och partier med ädellövskog. Området ligger i ett variationsrikt odlingslandskap med värdefulla inslag av kulturhistoriska lämningar och naturtyper.

Fornlämningssmiljö

Området utgörs av en komplex fornlämnings- och kulturhistoriskmiljö som består av bland annat en medeltida ruin, skansanläggning samt en klosterruin. Den senare ligger i den östra delen av området på Klosterkullen och utgörs av ruinerna efter ett Agustinerkloster (Raä 53:1). Söder och sydväst därom utbreder sig kulturlager efter den medeltida staden Kongahälla, Raä 53:3. Inom detta område finns även lämningar efter ett Franciskanerkloster (*Lagerholm, 1959*). Under 1980-talet utfördes arkeologiska undersökningar inom det område där det medeltida Kongahälla skall ha legat (*Carlsson 1988, 1990*).

Området är klassat som riksintresse, nr 15. Länsstyrelsen har också området uttaget som fornlämningsmiljö, nr 147, i det dåvarande Göteborg och Bohuslän (*Rapporter från Länsstyrelsen, 1984:125*). Området är också uttaget i Kungälv kommun kulturmiljövårdsprogram med beteckningen område 20. (Kungälv KMVprogram, 1990:106).

Tidigare arkeologiska undersökningar vid Kungahälla

Inom området för gamla Kongahälla och på Klosterkullen har ett antal arkeologiska undersökningar utförts. Willhelm Berg undersökte Agustinerklostret åren 1891-92 och dessa undersökningar kompletterade hans tidigare på Ragnhilsholmen (*Berg, 1893*). Som en fortsättning på 1953-53 års undersökning av Franciskanerklostret sökte man 1958 efter Kongahällas gamla kyrka och dess kyrkogård. Vid dessa undersökningar påträffades sammanlagt 77 skelett-begravningar (*Tengroth & Lewin, 1959*). Resultatet från dessa undersökningar ledde till att

Länsstyrelsen, Göteborgs Universitet och Bohusläns museum i början av 1980-talet startade "Kungahällaprojektet", ett projekt som kom att löpa över drygt 10 år. Inom ramen för Kungahällaprojektet, grävdes en större sammanhängande yta strax öster om Kastellegårdens mangårdsbyggnad. Här påträffades fyra medeltida faser, med bebyggelseämningar, daterade från 1000-tal till 1200-tal. 1993 förundersökte man en tegelugn som kopplats till Fransiskanerklostret och då påträffades också indikationer på en äldre stadsbebyggelse i form av regelbundna diken (*Rytter 1996*).

Under de första säsongerna av Kungahällaprojektet grävdes sökschakt inom den medeltida stadens förmodade utbredningsområde. 1986 grävdes två schakt, G och H, nedanför Klosterkullen, för att belägga en eventuell vallgrav. Man grävde också två schakt mellan den västra vallgraven och mangårdsbyggnaden, L och M (*Carlsson, 1988*).

I schakt H påträffades en nedgrävning som tolkades som en del av en vallgrav.

Även 1989 grävde man två schakt, V och X, söder om Klosterkullen för att om möjligt hitta konstruktioner som kunde sättas i samband med en eventuell vallgrav. Inga spår av en sådan konstruktion påträffades. Däremot påträffades ett 0,6 meter tjockt omrört lager med tegelflis, keramikskärvor och slagg. I schakt X påträffades ett avsatt lager med tegelfragment och ett lager med kol samt bränd lera (*Carlsson, 1991:24f*). Ett motsvarande avsatt lager, som också innehöll tegel, keramik, kol och slagg, påträffades vid 2000 års undersökning inom område II i schakt I *se fig 2*.

I schakt M, som grävts i anslutning till det som vid årets undersökning kallats område III, påträffade man 1986 inga konstruktioner eller orörda kulturlager. I 1986 års schakt L, som grävdes i övergången mellan strandbrink och trädgård, påträffades kalkbruk och en stenrad som tolkades som en del av en begränsning eller terrassering av trädgården (*Carlsson, 1988:26f*).

Den västra vallgraven

Den västra och östra vallgrav omnämns av Wilhelm Berg som gränser för staden Kungahälla. Innanför vallgravarna var enligt Berg jorden betydligt mycket svartare. Han skriver: "*...färgen på jorden har uppkommit genom multnade byggnadslemningar och avskräde från husen och framför allt af kol och aska från eldstäderna*" (Berg 1892:193). *Se fig 3*.

Den östra vallgraven skulle enligt Berg löpa öster om Klosterkullen och ner mot Nordre älv. Väster om mangårdsbyggnaden finns lämningar av en vall och grav som sträckte sig ner mot Nordre älv i söder. Åt norr utgjordes stadens gräns av vägen mot Kungälv.

Den västra vallgraven finns upptagen som Raä nr 53:2 i fornminnesregistret och beskrivs som 140 meter lång, 6,0-15,0 meter bred och upp till 2,0 meter djup. I söder mynnar den ut i en vikliknande utvidgning av Nordre älv. Det finns inga uppgifter om konstruktioner som skulle ha funnits i anslutning till vallgraven. Å andra sidan finns det ingen bäck eller motsvarande som skulle kunna ge en naturlig förklaring till svackans tillkomst.

Årets undersökning har givit Berg rätt så tillvida att matjorden var svartare innanför vallgraven än utanför, om man jämför t ex schakt nr 6 och 7. Den oregelbundna formen på vallgraven talar emot att det är frågan om en grävd vallgrav. De finns dock inget som motsäger att det kan vara frågan om en naturlig svacka som förstärkts, för att fungera som en vallgrav.

Förundersökningens genomförande

Undersökningen genomfördes i två etapper. Inom område I utfördes en schaktningskontroll i januari. Övriga områden, II-IV, undersöktes i maj, *se fig. 1*. Vid förundersökningen grävdes schakt med maskin ner till övergången mellan vegetationsskikt och alv.

Område I: Berg I & II (Se fig. 1)

Schakt nr 1.

Schaktet var beläget i en östsluttning ner mot åkermark. Området var delvis bevuxet med sly och enstaka lövträd. En trädgård var belägen söder om området. En grusväg delade området i en västlig och en östlig del.

Schaktet var ca 12,0 x 6,0 m stort. (12,0 m Ö-V riktning och ca 6,0 m N-S).

Stratigrafin utgjordes av torv 0,2 m tjock, därunder framkom svartbrun humus, 0,2 m djupt. Därunder vidtog grå lera med inslag av humus och 0,2 m djupt och därunder vidtog grågul lera. Schaktet grävdes till ett djup av 0,75-0,8 m.

Schakt nr 2, för brunn.

SO om grusväg. Sträckte sig från husgavel i SSO mot NNV. Schaktet var 30,0 x 1,6 m stort. I schaktets södra del var jordmassorna omrörda sedan tidigare markarbeten. Därefter utgjordes stratigrafin av torv 0,2 m tjock och därunder svartbrun humus 0,2 m djupt. Därunder svartbrun humus med något inslag av lera, 0,2 m djupt därunder vidtog berg, av 0,6 m. Därefter utgjordes stratigrafin av 0,2 m torv, följt av ett 0,2 m tjockt lager med svart humus. Därunder framkom brun humus med inslag av grå lera, 0,35 m djupt. Därunder vidtog gul lera.

Plats för brunn grävdes i schaktets NNV del. Schaktet grävdes till ett djup av 2,0 m (ca 2,0 x 2,0 m stort område). Stratigrafin utgjordes av ett 0,2 m tjock torvlager. Därunder framkom brunsvart humus, 0, -0,25 m djupt. Därunder brunsvart humus med inslag av grå lera, 0,15 m djupt. Därunder grågul lera.

Schakt nr 2 för ledning.

Schaktet grävdes väster om grusvägen. I schaktet framkom omrörda massor. Inga anläggningar, kulturlager eller fynd framkom i schakten

Område II: St Petersburg

Av undersökningarna under år 2000 på Kastellegården låg område II vid Klosterkullen och St Petersburg och område III mellan mangårdsbyggnaden samt vallgraven. De båda områdena ligger båda inom fornlämning Raä 53.

Område II utgörs av åkermark direkt väster om Klosterkullen och norr om stadsområdet. Åker sluttade svagt ner mot Klosterkullen och efter ett 50-tal meter söder ut börjar åkern slutta mer markant ner mot Nordre älv. Inom en 6,0 m bred och 20,0 m lång yta, där en infiltrationsbädd skulle placeras, grävdes fyra schakt om sammanlagt 22,0 löpmeter. I schakt 1 som löpte ut ifrån klosterkullen åt väster iaktogs på ca 0,7 meters djup ett ca 0,1 meter tjockt, avsatt, brungrått, något sotigt lager, *se fig2*. Bland fynden i lagret fanns yngre rödgoods med flera fragment från trefotsgrytor, obrända djurben, tänder, slagg samt en gles stenansamling med ca 0,1 m stora stenar. Under lagret tog styvlara vid. Under lagret fanns längst i norr en ca 1m bred och 0,3 m djup ränna.

Fyllningen i rännan var mer lerblandad än lagret ovanför och innehöll enstaka tegelfragment. Lagret tolkades som någon form av utkastlager. Det faktum att det endast påträffades yngre rödgoods kan tyda på en senmedeltida datering.

Område III: Kastellgården (Se fig.1)

Schakt nr 7

Benägenhet: Väster om träddunge, på gräsmatta.

6,5 x 0,9 m stort och 0,7 djupt. Grästorv 0,15 m tjockt. Svart humus med inslag av lera, 0,3–0,4 m djupt (i detta lager påträffades enstaka obrända ben). Därunder gulgrå lera. Ingen avloppsledning i schaktet. En trolig sträckning av ledningen strax söder om schaktet.

Schakt nr 8

Belägenhet: I vallgravens östra sida.

6,0 x 0,9 m stort och 0,85 djupt. Svart humus med inslag av lera till 0,35 meters djup, med enstaka obrända ben. 3 meter från schaktets södra kant iaktogs 3 skifferstenar, 0,3 meter stora, som ingick i en recent nedgrävning, troligen en stenkista. Vid schaktets norra kant iaktogs avloppsröret på 0,5 meters djup.

Schakt nr 9

Belägenhet: I vallgravens västra sida.

4,0 x 1,0 m stort och 1,3 m djupt i den västra delen och 0,8 m djupt i den östra delen. Torv 0,1 m tjockt. Därunder brun humus 0,15 – 0,25 m djupt och därunder vidtog gulgrå lera.

Schakt nr 10

Belägenhet: I vallgravens östra sida.

4,5 x 1,0 m stort och 0,55 m djupt. Humösa brunjordsprofil ej grävd till steril lera. Avloppsledningen 1,5 meter från södra schaktkanten.

Schakt nr 11

Belägenhet: öster om träddunge, på gräsmattan.

2,5 x 0,9 m stort och 0,9 djupt. Grästorv 0,15 m tjockt. Svart humus med inslag av lera, 0,5 – 0,6 m djupt (i detta lager påträffades enstaka obrända ben). Därunder gulgrå lera. Ingen avloppsledning i schaktet. En trolig sträckning av ledningen är strax söder om schaktet).

Område IV: åkern väster om vallgraven (se fig.1)

Schakt 5

5,0 x 1,0 m stort och 0,8 m djupt. 0,35 m djupt matjordslager och därunder lera.

Schakt 6

6,0 x 1,0 m stort och 0,75 m djupt. 0,5 m djupt matjordlager och därunder lera

Sammanfattning

Vid förundersökningen påträffades, inom område II, ett minst 6,0 x 6,0 m stort kulturlager som var 0,15 m tjockt. Under kulturlagrets norra del påträffades en 0,9 m bred, minst 3,0 m lång och 0,3 m djup ränna. Rännan hade en väst-östlig sträckning. Rännans fyllning påminde om kulturlagrets men var inte lika fyndrik. I kulturlagret påträffades yngre rödgods, däribland handtag och ben från trefotsgrytor, obränt ben, tegel, slagg och sot. Lagret sträcker sig utanför den undersökta ytan i väster och söder. I övrigt påträffades inga indikationer på medeltida eller förhistoriska aktiviteter.

Åtgärdsförslag

Bohusläns museum anser att man genom att flytta infiltrationsbädden något åt norr kan undvika fortsatt antikvariska insatser inom område II.

Vid årets undersökningar påträffades inga spår av konstruktioner som kunde sättas samman med vallgraven väster om stadsområdet. Detta innebär dock inte att det är möjligt att avskriva teorin om en vallgrav efter undersökningen.

Uddevalla den 6 juni 2000

Oscar Ortman
Antikvarie

Litteratur

Berg, W	1894	Augustinerklostret i Kungahälla. I Bidrag till Kännedom om Göteborgs och Bohusläns formlinnen och historia (sid.189-319). Göteborg
Carlsson, K (red)	1988	Kungahälla arkeologi 1985–1987. Kulturhistorisk Rapport 21. Länsstyrelsen i Göteborg och Bohuslän. Göteborg.
Carlsson, K (red)	1991	Kungahälla arkeologi 1989. Kulturhistorisk Rapport 22. Länsstyrelsen i Göteborg och Bohuslän. Göteborg.
	1984	Fornminnesmiljöer i Göteborg och Bohuslän. Länsstyrelsen rapport 10. Göteborg.
	1990	Kulturminnesvårdsprogram, Kungälv kommun. Uddevalla.
Rytter, J	1996	1994 års undersökning i Kungahälla. Opublicerad Rapport. bohusläns museums arkiv. Uddevalla.
Tengroth, B & Levin, Th	1959	Skelettfynd i det medeltida Kungahälla. I: Bygden Kring älvarna. Vänersborg.

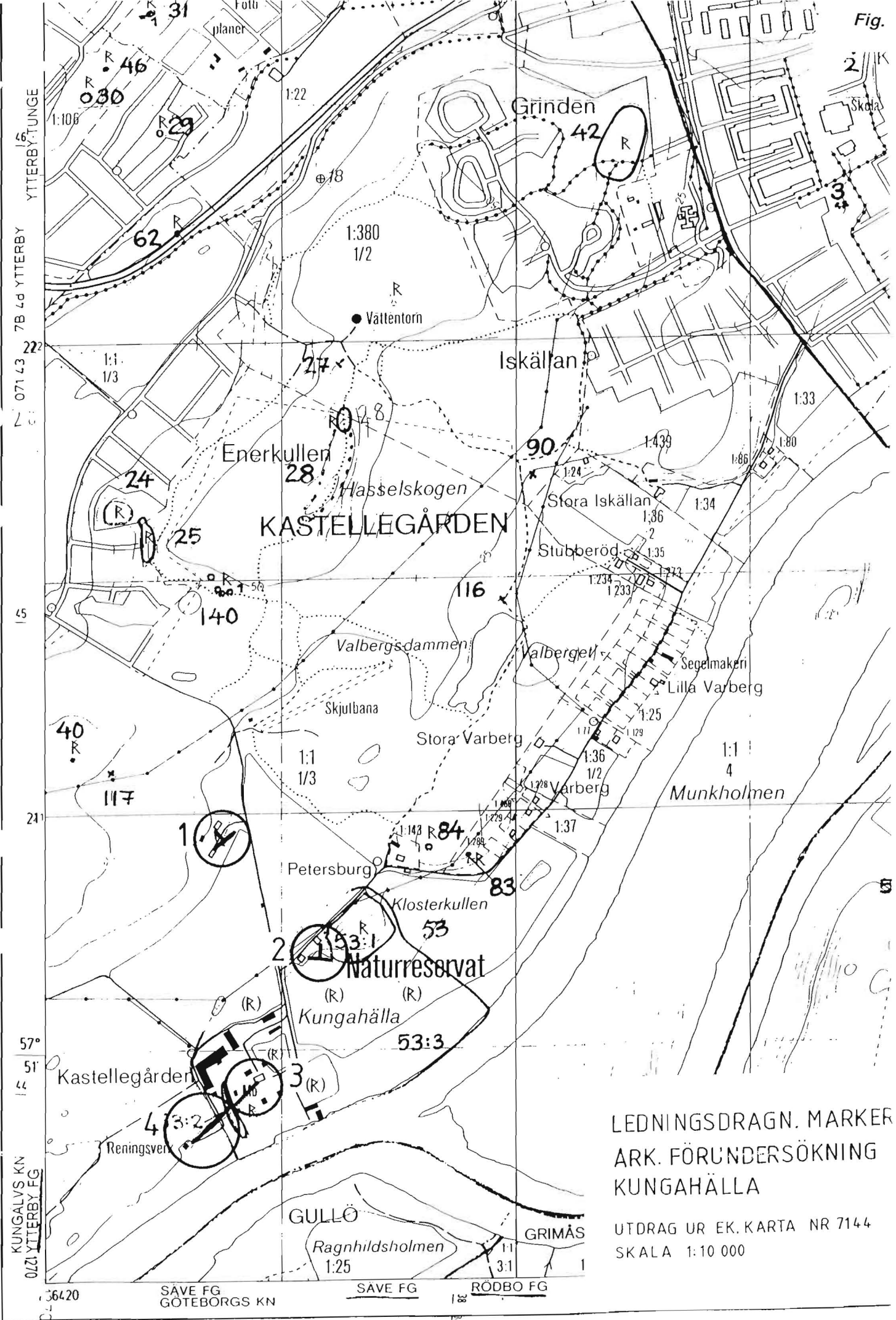
Fyndlista område II : St Petersburg

Schakt	Lager	Sakord	Antal
1		Flintavslag	1
1	3	Hank BII	1
1	3	Ben Trefotsgryta , Frag	4
1	3	Rörhandtag, trefotsgryta	3
1	3	Glaserad mynnigsbit, BII	2
3	2	Bränt flintavslag	1

Fynden tillvaratogs ej.

Administrativa uppgifter

Bm dnr:	283/99k
Lst dnr:	220-11531-99
Projektnummer:	139/747
Fornlämning:	RAÄ 53
Fastighet:	Kastellegården
Ek.karta:	7144
Koordinater:	X 6420,7 Y 1270,6
Höjd över havet:	3 – 8 m
Socken:	Ytterby
Kommun:	Kungälv
Län:	Västra Götalands Län
Landskap:	Bohuslän
Uppdragsgivare:	Statens fastighetsverk, att Per Sandberg, Box 254, 751 05 Uppsala
Ansvarig institution:	Bohusläns museum
Ansvarig för förundersökningen:	Oscar Ortman
Fältarbetstid:	3 dagar
Tidpunkt för fältarbetet:	2000-01-12 – 2000-05-31
Redigering och layout:	Annelie Isaksson
Kartritning:	Anette Olsson

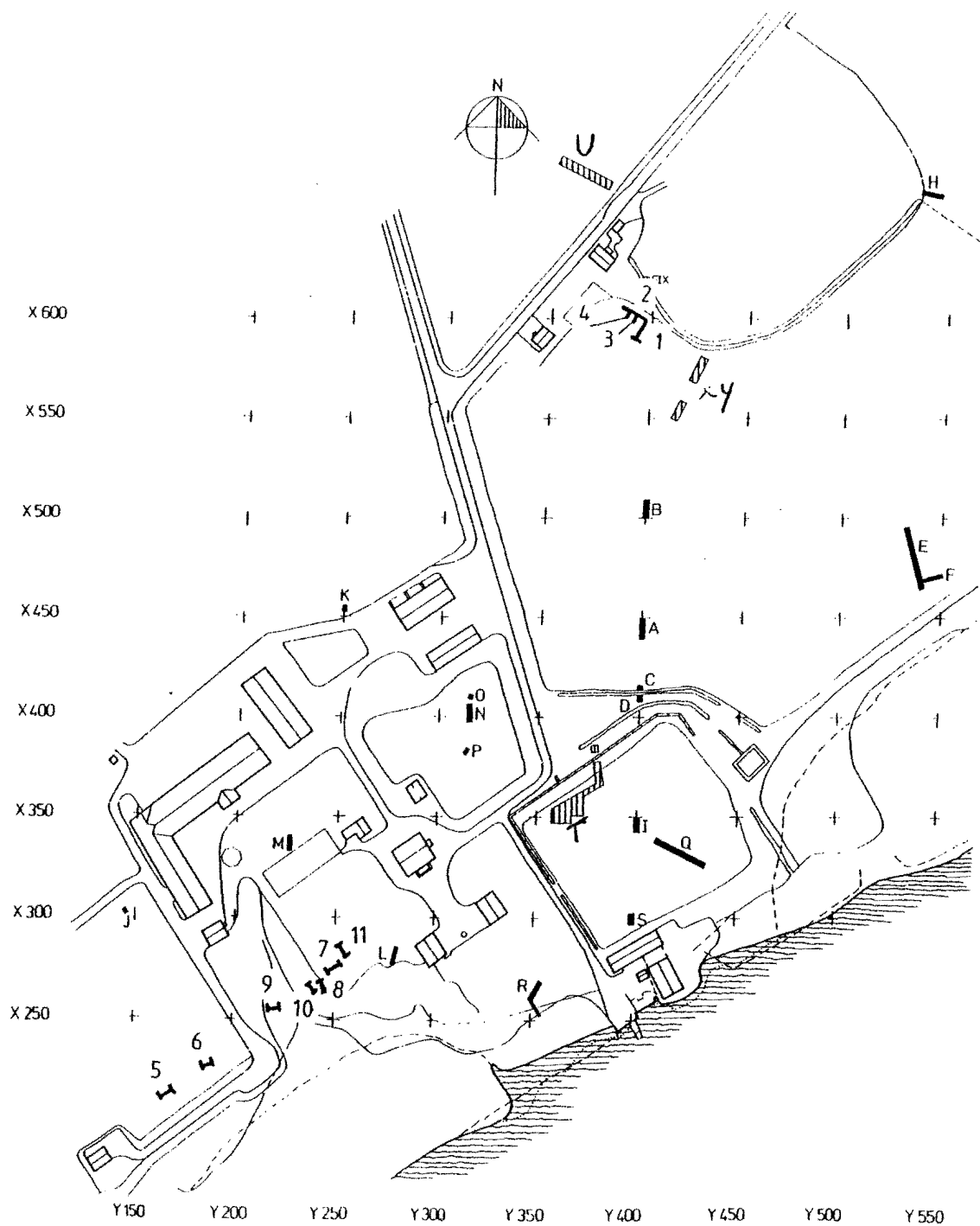
LEDNINGSDRAGN. MARKER
 ARK. FÖRUNDERSÖKNING
 KUNGAHÄLLA

UTDRAG UR EK. KARTA NR 7144
 SKALA 1:10 000

KUNGAHÄLLA KN
 0721 YTTERBY FG

36420 SÄVE FG GÖTEBORGS KN SAVE FG RÖDBO FG

Fig. 2

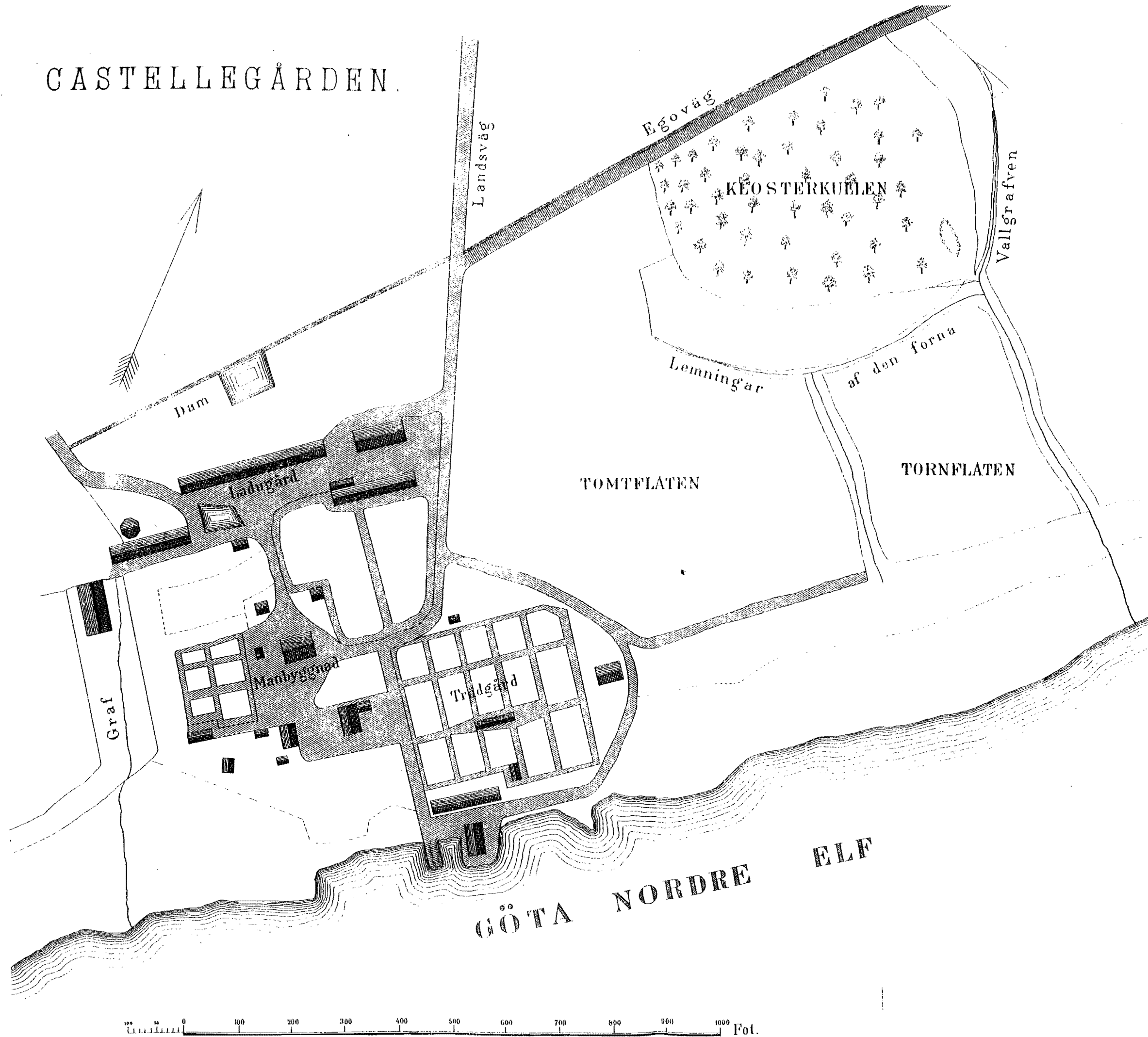

Grävda schakt år 2000 markerade med siffror inlagda på fig 3 från Kungahälla arkeologi 1989. Kulturhistorisk rapport 22. Skala 1:300.

Fig. 3

Utdrag ur Berg 1894.

CASTELLEGÅRDEN.

100 200 300 400 500 600 700 800 900 1000 Fot.